

Mari Malmikko
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Humanistisen alan AMK-tutkinto
Tulkki (AMK), viittomakieli ja tulkkauk-
Opinnäytetyö 2019

OHJEET LAAJAN KOMMUNIKAATIOKANSION KÄYTTÖÖN

Materiaalipaketti

Tiivistelmä

Mari Malmikko

OHJEET LAAJAN KOMMUNIKAATIOKANSION KÄYTTÖÖN - Materiaalipaketti

33 sivua ja liitteet 4

Kevät 2019

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Humanistisen alan AMK-tutkinto

Tulkki (AMK), viittomakieli ja tulkkkaus

Opinnäytetyön aiheena oli kuvakommunikaatiokansioiden käyttö puheen tukena. Kommunikaatiokansiota käytetään puheen tukena tai sitä korvaavana tukimenetelmänä. Kansiota voidaan käyttää täydentämään puuttuvia sanoja puheessa tai tukea ymmärrystä sen avulla. Kansion käyttäjiä ovat esimerkiksi eritasoiset puhevammaiset tai kehitysvammaiset henkilöt tai sitä voidaan käyttää myös ymmärryksen tukena eri tavoin.

Kuvakommunikaatiokansiot koostuvat erilaisista elämän eri teemoihin liittyvistä kuvista sekä niiden sisältöä pystyy räätälöimään käyttäjälleen sopivaksi. Kansioita on erilaisia ja niissä käytetään eri kuvajärjestelmiä tai itse tehtyjä kuvia, mutta ne toiminta-ajatus niissä on yleensä sama.

Opinnäytetyön tietoperustassa käsiteltiin puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä eri näkökulmista, kerron mitä puhevammaisuus ja kehitysvammaisuus tarkoittaa sekä miten he mahdollisesti hyötyvät puhetta tukevista tai korvaavista kommunikaatiomenetelmistä. Kuvakommunikaatiokansio eli kommunikaatiokansio tai kuvakansio kuuluu puhetta tukeviin ja korvaaviin kommunikaatiomenetelmiin.

Opinnäytetyön produktiona kehiteltiin materiaalipaketti, joka sisältää ohjeet kommunikaatiokansion käyttöön sekä käytön aloittamiseen ja sen tukemiseen liittyviä esimerkkitehtäviä sekä käyttöä ja käytön opettelua tukevia pelejä.

Avainsanat: kehitysvamma, kuvakommunikaatio, kommunikaatiokansio, puhevamma, puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, vuorovaikutus.

Tiivistelmä selkokielellä

Mari Malmikko

OHJEET LAAJAN KOMMUNIKAATIOKANSION KÄYTTÖÖN - Materiaalipaketti

33 sivua ja liitteet 4

Kevät 2019

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Humanistisen alan AMK-tutkinto

Tulkki (AMK), viittomakieli ja tulkkkaus

Tästä opinnäytetyöstä selviää, miten kommunikaatiokansiota tulee käyttää. Kommunikaatiokansiota käytetään puheen tukena. Kommunikaatiokansio koostuu erilaisista kuvista, myös kansioita on erilaisia.

Kommunikaatiokansio kuuluu puhetta tukeviin ja korvaaviin kommunikaatiomenetelmiin. Kerron tässä työssä esimerkiksi mitä tarkoittaa puhevamma ja kehitysvamma.

Kommunikaatiokansiota sanotaan myös kuvakansioksi. Opinnäytetyö käsittelee sitä, miten työ edistyi, ja millainen valmiista kansion käyttöohjeesta tuli.

Avainsanat: kehitysvamma, kuvakommunikaatio, kommunikaatiokansio, puhevamma, puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, vuorovaikutus.

ABSTRACT

Mari Malmikko

Instructions for using Communication folder
package of materials

33p. and 4 appendices

Spring 2019

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree in humanities

Bachelor's Degree Programme in the Development of Interpreting Practices

Communication methods that are supporting and replacing speech are the subject of this thesis. These methods are used to help someone with speech impairment or disability. Because these methods are completely different way of communication it can be used supporting comprehension.

Communication folder consists of photographs associated with different situations in life; these can be adjusted to the needs of an individual, but communication folders usually tend to work the same way.

In the knowledge basis of this thesis communication methods that are supporting and replacing speech have been processed from different point of views. For example what is it like to be speech impaired and how they can benefit from communication methods that are supporting and replacing speech.

Material package was developed as a production of this thesis, which includes instructions how to use and how to get started with communication folder.

Keywords: developmental disability, picture communication, communication folder, speech impairment, communication methods that are supporting and replacing speech, interaction

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 ERILAISIA KOMMUNIKAATIOMENETELMIÄ	5
2.1 Kuvien käyttö kommunikaatiossa.....	7
2.2 Erilaisia kuvia kommunikaation tukena	8
3 KOMMUNIKAATIOON LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA	12
3.1 Kommunikaatioon sekä kuviin liittyvä kirjallisuus	12
3.2 Viestintään sekä vuorovaikutukseen liittyvä kirjallisuus	12
3.3 Papunet-verkkosivut.....	13
3.3.1 Papunetin Materiaalia kommunikoinnin tukemiseen -verkkosivut ..	13
3.3.2 Papunet-verkkosivujen Kuvapankki ja kuvatyökalu	14
4 KOMMUNIKAATIOKANSIO PUHEVAMMAISEN JA KEHITYSVAMMAISEN HENKILÖN VIESTINNÄN JA VUOROVAIKUTUKSEN TUKENA	16
4.1 Kielelliset häiriöt, puhevammat	18
4.2 Kehitysvammat	19
4.3 Erilaiset kommunikaatiokansiot.....	20
4.3.1 Tukiviittomat kuvakommunikaation tukena.....	21
4.3.2 Kommunikaatiokansion käytön opetus.....	22
5 PUHEVAMMAISTEN TULKKAUS	24
6 MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ	26
7 MATERIAALIPAKETIN TUOTTAMINEN	28
8 MATERIAALIPAKETIN SISÄLLÖN MUODOSTUMINEN	29
9 POHDINTA.....	31
LÄHTEET	32
LIITE 1. Materiaalipaketti: Ohjeet laajan kommunikaatiokansion käyttöön....	34
LIITE 2. Materiaalipaketti: Kansion käytön opetteluun sopivat tehtävät.....	39
LIITE 3. Materiaalipaketti: Kuvavinkit lauseharjoituksiin	41
LIITE 4. Materiaalipaketti: Lautapeli ja muistipeli	45

|1 JOHDANTO

Opinnäytetyön produktio on ohjeet laajan kommunikaatiokansion käyttöön. Ohjeista käytetään tässä opinnäytetyössä nimitystä materiaalipaketti. Se on tarkoitettu kommunikaatiokansion käyttäjälle ja hänen lähipiirilleen. Tähän materiaalipakettiin kuuluvat ohjeet sekä kansion käyttöön liittyviä harjoitteita pdf-muodossa. Kansion käytön ohjeiden lisäksi paketista löytyy erilaisia tehtäviä ja pelejä, jotka opastavat laajan kommunikaatiokansion käytössä. Tehtäviä on kaiken tasoisille, ja vaikeustaso muokkautuu progressiivisesti. Mukaan liitettiin myös kuvamateriaalia. Videomateriaalin tuottamista pohdittiin myös, mutta valokuvat valikoituivat tukemaan ohjeiden ymmärrettävyyttä aikaisemman pelkän kirjoitetun ohjeen tueksi.

Materiaalipaketti tehdään tilauksena Kehitysvammaliitolle, ja se julkaistaan mahdollisesti Papunet-verkkosivuilla. Siellä se olisi kaikkien saatavilla, ja se sopiikin monelle, kuten kansion käyttäjän lähipiirille kotiin tulostettavaksi, kommunikaatio-ohjauksen opettajalle materiaaliksi tai asumisyksikön henkilökunnalle. Laaja kommunikaatiokansio on kommunikoinnin tukena käytettävä kansio, jossa sisällön määrä on laaja. Kansioita on sisällöltään laajoja sekä suppeita. Suppea sisältö tarkoittaa pienempää kuvavalikoimaa sekä enemmän rajattua sisältöä. Laajaan kansioon on saatu enemmän kuvia ja vaihtoehtoja lauseen sisällön valintaan.

Tavoitteena oli helposti saatavilla oleva ja helposti ymmärrettävä materiaalikokonaisuus, joka sopii käytännössä kenelle vaan, joka kohtaa kommunikaatiokansion käyttäjän missä tilanteessa tahansa. Työ on ajankohtainen ja tarpeellinen, sillä tämän kaltaista materiaalia ei ole vielä saatavilla tällaisessa muodossa, ja tarve tulikin esille Kehitysvammaliiton Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tikoteekiltä, sinne yhteydessä oltuani. Lähdin ideoimaan materiaalipakettia yhdessä Virpi Yiannakoun kanssa. Tikoteekin AAC-asiantuntija Virpi Yiannakou toimi opinnäytetyön työelämäohjaajana.

2 ERILAISIA KOMMUNIKAATIOMENETELMIÄ

Opinnäytetyön aiheeseen liittyvät vahvasti puhetta tukevat ja korvaavat menetelmät. Teoreettinen lähestymistapa tapahtuu kuvien käytön kautta. Keskeisiä käsitteitä ovat kommunikaatiokansio, puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, vuorovaikutus. Kommunikaatio on muutakin kuin vain reitti päästä mukaan kulttuuriyhteisöön. Se on tiedon jakamista, mukana olemista, itsensä ja tunteiden ilmaisua sekä kysymysten esittämistä. Jos keinot kommunikoida puuttuvat, ihminen jää helposti yhteisön ulkopuolelle. Passiivisen vastaanottajan rooli jää helposti sille, jolla on heikoimmat taidot itsensä ilmaisemisessa. Ymmärretyksi ja huomioiduksi tulemisen edellytys on taito kommunikoida jollain tasolla. (Ikonen, Jaroma & Rätty 1983, 1.) Tärkeää on, että kaikilla ihmisillä on tasavertaiset mahdollisuudet tulla ymmärretyksi ja kuuluksi. Toiset tekevät sen puhuen tai ääntä käyttäen, mutta jotkut tarvitsevat siihen tukea puhetta tukevista ja korvaavista menetelmistä.

Kaikki tarjolla olevat erilaiset kommunikaatiokeinot, jotka tukevat niukasti puhuvan tai ei ollenkaan puhuvan henkilön ilmaisua, ovat yleisnimitykseltään puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät (Trygg 2005, 27). Joillekin henkilöille puhetta tukeva kommunikointi onkin ainoa tapa olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Puhetta korvaavaa tapaa voi joutua käyttämään puheen opetteluissa, vaikka sitä ei välttämättä muuten tarvitsisikaan. Kun puhuttua kieltä korvataan tai täydennetään muilla kommunikointikeinoilla, sitä kutsutaan puhetta tukevaksi ja korvaavaksi kommunikaatioksi. (Martinsen & von Tetzchner 1999, 20.) Tärkeä osa tätä kommunikaatioaluetta on tänä päivänä myös nopeasti kehittyvä teknologia. Sähköisessä muodossa olevat erilaiset kommunikaatiosovellukset antavat käyttäjälleen myös puhutun äänen.

Kommunikaatioon soveltuvia ja sitä varten suunniteltuja laitteita ja sovelluksia on erilaisia, mutta ajatus on kaikissa sama. Kun kuvaa tai sanaa painaa, laite sanoo sen ääneen. Esimerkiksi jos painaa koiran kuvaa tai sanaa koira, laite

sanoo ”koira”. Joidenkin laitteiden avulla pystyy myös keskustelemaan lisäämällä monta kuvaa peräkkäin. Epäselvän puheen tueksi on saatavilla myös laitteita, jotka sopivat paremmin lausetasoiseen keskusteluun. Kuvitettujen materiaalien sekä ilmeiden ja eleiden lisäksi puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomuotoja ovat tukiviittomat, esinekommunikaatio, pikapiirtäminen, selkokieli sekä vinkkipuhe.

Ilmeet ja eleet ovat helpoin tapa tukea puhuttua kieltä visuaalisesti. Se on siitä helppo, että sen osaavat kaikki kieleen, maahan tai kulttuuriin katsomatta. Ihmisten pitäisi kokeilla rohkeasti ilmeitä ja eleitä halutessaan tulla ymmärretyksi. Vaikka sanoja ei ymmärtäisi, eleet ja ilmeet pystyvät auttamaan ymmärtämään puhuttua kieltä. Myös esineiden ja asioiden osoittaminen on hyvä keino viestiä ilman yhteistä kieltä. Henkilöiden välisessä vuorovaikutuksessa eleiden tehtävä on vahvistaa, korvata tai ohjata sanallisen viestinnän tulkitsemisessa (Aunola, Haaksilahti, Laatikainen, Rainò & Salonsaari 2012, 150).

Myös AAC-tunnisteesta tunnettu termi, puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatio, juontaa juurensa englannin kielisestä ”augmentative and alternative communication” -yhdistelmästä. Termi kuvastaa, että tarkoituksena on tukea puhevammaisia henkilöitä jokapäiväisessä kommunikaatiossa. (Matero 2006, 131.) Kaikilla ihmisillä on oikeus tasavertaiseen kommunikaatioon ja oman mielipiteen esille tuomiseen.

Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään. (L 731/1999)

Lähipiiriin kuuluva henkilö voi huomaamattaan liian helposti ja puhua toisen puolesta kysymättä tai sitten tarvittavaa kysymystä ei kysyä, vaan oletetaan asian olevan tietyllä tavalla. Jos kieli tai puhe ei ole yhtä kehittynyttä kuin valtaväestöllä, tulee kommunikointiin saada tukea, jotta jokaisella ihmisellä olisi työkalut käyttää ”ääntään”. Kaikilla on myös oikeus tulla ymmärretyksi. Näihin ongelmiin puhevammaisilla henkilöillä on mahdollisuus ja oikeus saada tukea esimerkiksi kuvakommunikaation avulla.

Puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja on kehitetty ja kehitellään jatkuvasti, koska osa ihmisistä ei puhu tai ymmärrä lainkaan puhetta. He tarvitsevat muita keinoja puuttuvan puheen tilalle. Vaihtoehtoisesti jotkut ihmiset puolestaan ymmärtävät puhetta ja puhuvat itse niin vähän, että tarvitsevat puheen tueksi ja täydentämiseksi puhetta tukevan kommunikaatiokeinoon.

(Juurikainen 2018, 43.) Minkään puhetta tukevan tai korvaavan kommunikaatiomuodon käyttö ei sulje pois toisen kommunikaatiomuodon käyttömahdollisuutta. Puhetta tukevan ja korvaavan kommunikaatiomenetelmän käyttö ja laajuus määräytyy kommunikointikumppaneiden tarpeista. Tärkeintä on, että viesti välittyy ymmärrettävästi kumpaankin suuntaan kahden ihmisen välillä. Kommunikaatiotaitojen kehitys ja sen mahdollisuus pitää myös huomioida sopivaa keinoa valittaessa. Käyttäjän pitää pystyä kehittymään jatkuvasti, ja käyttäjän kehitys tarvitsee onnistuakseen riittäviä resursseja, suunnitelmallisuutta sekä järjestelmällisyyttä. (Aunola ym. 2012, 145.)

2.1 Kuvien käyttö kommunikaatiossa

Kuvien käyttöä kommunikaatiossa on perusteltu sillä, että niihin kyseinen ihminen voi samaistua ja niistä hän voi helposti tunnistaa tuttuja asioita. Pelkästään kuvien käyttö ei kuitenkaan ole sellaisenaan tavoite. (Martinsen & von Tetzchner 1999, 35.) Graafinen merkkijärjestelmä koostuu tietyistä, erikseen sovituista merkeistä, jotka voivat koostua esimerkiksi viivoista ja pisteistä tai ne saattavat olla karrikoituja mustavalkoisia kuvia. Graafinen merkkijärjestelmä on tässä tapauksessa tavallisia kuvia parempi koska, niissä on omat ominaispiirteensä, joiden avulla ne eroavat yleensä vahvasti muista kuvista. (Martinsen & von Tetzchner 1999, 36.) Kuvien käyttö kommunikaation

tukena on graafinen kommunikoinnin muoto. Graafinen kommunikointi tarkoittaa sitä, että kommunikoinnin tukena käytetään kuvia, merkkejä ja esineitä sekä muita näkemiseen perustuvia välineitä ja materiaaleja. (Aunola ym. 2012, 151.)

Kuvallisella ilmaisulla voidaan tarkoittaa joko kuvien tuottamista eri tavoin tai niiden käyttämistä opetustilanteessa. Kuvat sopivat käytettäväksi ilmaisun välineenä niin keskustelussa kuin vuorovaikutuksessa. Aivan kuin kaikilla on oikeus puhekieleen, on samanvertainen oikeus myös kuvitetun kielen käyttöön huolimatta siitä, kuinka vahva henkilön puhekieli on. (Vuorinen 2009, 149.)

Kuvien käyttö kommunikoinnissa on monesti kohtuullisen hidasta, joten se vaatii kärsivällisyyttä myös vastaanottajalta. Samoin viestin vastaanottamisen halu sekä hyväksyntä ovat tärkeitä viestin vastaanottajalle. On hyvin tärkeää, että käyttäjälle annetaan aikaa rauhassa kertoa asia, eikä siihen tule puuttua tai keskeyttää liian hätäisesti. (Matero 2006, 134.) Kuvia käytetään ympäristön nimeämiseen sekä helposti ymmärrettävien kuvien käyttö on mahdollista saatavilla olevien kuvien avulla. Erilaiset kuvat sopivat erilaisille käyttäjille sekä eri kommunikaatiotasolle. Käsitteiden laajuus ja niiden ymmärtämisen tärkeys tulee myös huomioida. (Huuhtanen 1992, 44.)

2.2 Erilaisia kuvia kommunikaation tukena

Kuvia on tuhansia erilaisia, muun muassa valokuvia, lehtikuvia ja sarjakuvia. Kaikki kuvat voivat sopia käytettäväksi kommunikoinnin tukena; mutta erityisesti juuri kommunikaatiota varten on suunniteltu myös kuvasarjoja. Niitä esiintyy tilattavissa kommunikointikansioissa. Yhdessä kansiossa on aina saman kuvamerkistön kuvia. Otetaan esimerkiksi koralliriutat. Niiden hahmottamista ja ymmärtämistä tukee hyvin värillinen kuva, sillä värikäs koralli olisi vaikeaa hahmottaa ilman värillistä kuvaa. Jos tavoitteena on kertoa tietoa korallista, riittää pelkkä teksti. Värikkäät kuvat palvelevat paremmin kuin pelkkä kuvaileva teksti, jos tavoitteena on opetella vaikka erilaisia korallieläimiä. Jos

taas tarkoitus on oppia eri korallien määritelmiä ja mitä korallit ovat, riittää oikein hyvin pelkkä teksti. (Vuorinen 2009, 149.)

Kansion pystyy tekemään myös itse joko omilla valokuvilla tai piirroskuvilla. Kuvia voi tulostaa myös ilmaisilta kuvasivuilta, kuten esimerkiksi Papunet-sivuston kuvapankin tai kuvatyökalun kautta. Toinen valmiiden kuvasarjojen lähde on kuva- ja oppimateriaalipankki AMME, joka on suunniteltu ammatilliseen erityisopetukseen. Kuvapankki sisältää piirroksia sekä valokuvia ja myös eri ammattialoille sopivia, esimerkiksi puhtaanapitoon ja tekstiilitöihin tarkoitettuja valmiita kuvasarjoja. AMME-materiaalit ovat myös ilmaisia. (Aunola ym. 2012, 152.)

Pictogram-kuvakommunikaatio sisältää ainoastaan mustavalkoisia kuvia. Ne ovat helposti ymmärrettäviä, ja niistä 10% on käsitteellisiä ja 90% kuvanomaisia. Pictogram-kuvia on Suomessa saatavilla noin 900. (Matero 2006, 135.) Pictogram-kuvat ovat tyyliteltyjä, ja niistä löytyy myös tärkeää lisätietoa yksityiskohtaisesti piirrettynä (Trygg 2005, 47). Pictogrammeja on aika vähän, joten lauseiden muodostaminen ei aina ole helppoa. Jos käyttäjän kommunikointitaidot tarvitsevat laajempia mahdollisuuksia mitä Pictogrammit yksinään antavat, niiden rinnalla voi käyttää monipuolisemman järjestelmän merkkejä, kuvia. (Martinsen & von Tetzchner 1999, 30.)

PCS-kuvien kirjaimet tulevat englannin kielen sanoista Picture Communication Symbols, ja ne ovat tyyliltään yksinkertaisia ääriivapiirroksia. Näitä kuvia on mahdollista saada niin mustavalkoisina kuin värillisinäkin. Kuvista erotuu hyvin myös ilmeikkyys. PCS-kuvat löytyvät muun muassa tietokoneohjelmalta nimeltä Boardmaker, joten niitä pystyy muokkaamaan ohjelmalla helposti. Nämä ovat Suomessa nykyään käytetyin kuvajärjestelmä, jonka suuri etu on merkkien valtava määrä: niitä löytyy suomennetusta ohjelmasta noin 3000 kappaletta. (Matero 2006, 136.) Vuoden 2006 jälkeen kuvien määrä on lisääntynyt huomattavasti. PCS – järjestelmä on alun perin kehitelty pääasiassa teknillisten apuvälineiden käyttöön (Trygg 2005, 49).

Näistä kuvallisista symbolijärjestelmistä yksi on erilainen. Bliss-symbolit eivät ole vain symboleita, vaan ne kokoavat kokonaan oman kielen kielioppeineen

sekä rakenteineen. Blisskieli on kansainvälinen kieli, mutta symbolien sanoja on käännetty Suomen kielelle useita tuhansia. Kieli koostuu pienistä graafisista merkeistä, joten se myös vaatii käyttäjältä joko lukutaitoa tai vahvaa visuaalista erottelukykä. (Matero 2006, 139.) Kieliopillisesti oikein olevat yksitai monisanaiset ilmaisut ovat mahdollisia symboleja käyttäen. Niillä voidaan ilmaista melkein kaikkia mahdollisia käsitteitä. (Ikonen ym. 1983, 4.)

Blisskielessä on käytössä kartta, jossa on näkyvillä yksittäisiä symboleita. Ne ovat jaoteltu pohjaväriin mukaan kategorioihin, joten niitä on helpompi löytää kartasta. Tämäkin kommunikaatiomuoto toimii siten, että symboleita osoitetaan tai piirretään siinä järjestyksessä kuin sanotaan. Blisskielen symbolit ovat kansainväliset, vain symbolin selitteen kieli vaihtuu käyttömaan mukaan. Käytettävät symbolit ovat loogisia kuvia, jotka esittävät käsitteitä ja sanoja. Järjestelmän rakenne mahdollistaa rajattoman määrän symbolijonoja (Ikonen ym. 1983, 4).

Vaikka kommunikaatiokansiot rakennetaan aina henkilökohtaisesti sopimaan jokaiselle käyttäjälle. Ne sisältävät aina niin sanotun peruspaketin, johon kuuluu perussanat, joita tarvitaan eniten. Esimerkiksi asumiseen, ruokailuun ja eläimiin liittyvää sanastoa. Tärkeää on myös lisätä valmiisiin kansioihin käyttäjälle tärkeitä asioita ja ihmisiä esimerkiksi valokuvin. Näin kansion kautta pystyy kertomaan paremmin juuri itselle tärkeistä asioista. Olisi tärkeää saada jokaiselle yksilöity kommunikaatiokansio.

Valokuvilla saadaan kuvamateriaaliin juuri se oma mummi, ja juuri sen taksin kuva, joka itseä aina kuljettaa, tai oman asuntolahuoneen kuva. Lehdistä ja vastaavista voidaan myös leikata kuvia. Silloin käyttäjän tulee pystyä ymmärtämään, että talon kuva tarkoittaa kotia, muki kahvitaukoa ja niin edelleen. (Aunola ym. 2012, 152.) Kuvamateriaalia voi tuottaa kahdella tavalla. Sen voi hankkia joko valmiina pakettina tai tehdä itse. Itse tehtyjä materiaaleja ovat esimerkiksi itse piirretyt tai lehdistä leikatut kuvat ja kirjaimet. Kuvat auttavat ympäristön nimeämisessä sekä esineistä ja tiloista kerrottaessa. (Matero 2006, 134.)

Symbolijärjestelmissä sekä graafisissa symboleissa käytetään apuna kuvia. Puhevammaisen henkilön osoittamiseen ja hahmottamiseen liittyvän kognitiivisen taidon taso määrää, mikä graafinen merkistö tullaan ottamaan käyttöön sekä sen, miten ja kuinka laajasti sitä tullaan käyttämään. Hyvin suunnitellut kuvat ovat helppolukuisia sekä niiden tulkitseminen vaivatonta. Ne ovat myös helposti hahmotettavia sekä niiden palauttamien mieleen käy helposti. Kuvien käyttämisen yhteydessä kuuluu käyttää myös ilmeitä ja eleitä sekä katseen suuntaamista, katsekontaktia unohtamatta. (Matero 2006, 133.) Kuvat sopivat käytettäväksi kommunikaation tukena sekä lapsille että aikuisille. Niiden käyttöön on myös sitouduttava, jotta kommunikointi toteutuu. Kuvien käytöstä hyötyy koko yhteisö, ja niiden hyödyt palvelevat kaikkia. (Aunola ym. 2012, 153.)

3 KOMMUNIKAATIOON LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA

3.1 Kommunikaatioon sekä kuviin liittyvä kirjallisuus

Luvuissa 3.1 sekä 3.2 esitellään opinnäytetyön aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Esimerkkeinä teoksia, joista saa lisää tietoa kuvien käytöstä, kommunikaatiomenetelmistä sekä vuorovaikutuksen merkityksestä. Vuosituhannen vaihteen Suomen kommunikointimenetelmiä tutkitaan Kristiina Huuhtasen (toim.) teoksessa ”Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa vuosituhannen vaihteessa”. Tämä teos on päivitetty vastaavasta 1990-luvun taitteesta käsittelevästä oppaasta.

Aivan uunituore, vuonna 2018 julkaistu Outi Juurikaisen teos ”Saatan oppia hitaasti, vinkkejä toiminta-alueittain opiskelevien lasten ja nuorten opetukseen” esittelee, millaisen perustan vuorovaikutus ja kommunikaatio luovat. Sekä teoriaa että kuvitettuja materiaaleja löytyy Sari Hepolan ja Tiina Vaaranien teoksesta nimeltä ”Kuvat käyttöön – visualisointi kommunikoinnin ja käyttäytymisen tukena”.

3.2 Viestintään sekä vuorovaikutukseen liittyvä kirjallisuus

Kehitysvammaliiton Tutkimus- ja kokeiluyksikön Bliss-symbolikommunikaatiomenetelmän kokeilun raportti antaa hyvää pohjaa ja nyt jo historiaksi luokiteltavaa tietoa aiheesta. Tietoa kehitysvammoihin liittyen löytyy myös monesta teoksesta, mutta heidän kommunikaatio-opetuksen eri alueita käsittelee Oiva Ikonen (toim.) teoksessa ”Kehitysvammaisten lasten kommunikaatio-opetus, taustatietoa ja ohjeita opetusta varten”. Anna-Kaisa Sipilä vastaa teoksessaan, ”Tuettu kommunikointi, avustajien käsityksen valossa”, kysymykseen, miten tuettu kommunikointi toimii viestinnässä ja harjoitteluprosessina.

Puhevammaisuutta sekä esimerkiksi kommunikoinnin edistäviä ja estäviä tekijöitä löytyy Juhani Laurinkarin (toim.) teoksesta ”Tuettu kirjoittaminen autis-

tisen henkilön kommunikoinnin keinona”. Esimerkiksi kuulovamman aiheuttamista erilaisista puheen tuottamisen vaikeuksista kertovat Sisko Tuovinen ja Pia Virtanen opinnäytetyössään. Teoksessa ”Turvallisuutta viestinnällä” Paula Hjelt-Putilin (2005) pohtii muun muassa kenellä vastuu viestinnästä on.

3.3 Papunet-verkkosivut

Papunetin verkkosivuilta löytyy tietoa puhevammaisuudesta. Tietoa-sivujen aiheita ovat puhevammaisuus, vuorovaikutus ja kommunikointi, puhetta korvaava kommunikointi, apuvälineet, palvelut ja tukitoimet, oikeus kommunikointiin sekä oppaat. Teemoja Papunetistä löytyy kuvakommunikoinnista, kommunikointikansioista, viittomista, aisteista, vaikeasta kehitysvammasta ja vuorovaikutuksesta, muistisairaudesta ja vuorovaikutuksesta sekä Blisskielystä. Sivut ovat helppokäyttöiset nykyään myös älypuhelimella. (Papunet 2018.)

Papunetin verkkosivut ovat vuosien varrella muuttuneet helppokäyttöisemmiksi. Sivuja työelämässä käyttäneenä ja niiden toimivuutta testanneena koen, että ne ovat parhaat sivut kommunikaatioon liittyvissä asioissa. Perustietoa löytyy esimerkiksi erilaisista vammoista ja arjen tuomista haasteista, ja on paljon tulostusvalmiita paketteja tai niitä saa koottua itse omien tarpeiden mukaan suhteellisen vaivattomasti.

3.3.1 Papunetin Materiaalia kommunikoinnin tukemiseen -verkkosivut

Papunetin Materiaalia kommunikoinnin tukemiseen -verkkosivuilta löytyy paljon valmista, käyttöä varten tehtyä materiaalia kommunikoinnin tukemiseen. Kuvatyökalun lisäksi aiheina ovat kuvapankki, Papuri – kirjatyökalu, ääni-pankki, kuvamateriaalit, viittomamateriaalit, Blissmateriaalit sekä vuorovaikutusmallit. (Papunet 2018. Materiaalia kommunikoinnin tukemiseen.) Materiaalia-sivuilta löytyy hyvää materiaalia elämän erilaisiin haasteisiin ja tilanteisiin. Sivut on jaoteltu työlakuihin, materiaaleihin sekä vuorovaikutusmalleihin. Työ-

kalut-sivuilta löytyy Kuvatyoökalu, Kuvapankki, Papuri sekä Äänipankki. Kuvatyoökalulla pääsee tekemään tulostettavia kuva- sekä viittomamateriaalia. Kuvapankista löytyy kommunikaation tueksi tuhansia piirros – ja valokuvia. Papuri on työkalu verkkokirjojen tekemistä varten. Verkkokirjoihin pystyy Papurin avulla sisältämään tekstin lisäksi niin kuvia ja videoita kuin äänitiedostoja. Äänipankista löytyy paljon erilaisia ääniä liittyen ympäristöön sekä ääniteitä suomen kielestä. (Papunet 2018. Materiaalia kommunikaation tukemiseen.)

Materiaalia kommunikoinnin tukemiseen -sivujen Materiaalit-kohdasta löytyy kuvallisia materiaaleja tukemaan arjen kommunikointia ja ymmärtämistä. Ne ovat valmiita tulostettavaksi sekä niitä pystyy myös muokkaamaan. Materiaalit-sivulla on myös viittomamateriaalit sekä Blissmateriaalit, kummassakin osiossa on erilaisia harjoituksia kunkin kommunikaatiotavan käyttöön, opeteluun ja harjoitteluun. (Papunet 2018. Materiaalia.)

Vuorovaikutusmallit ovat Materiaalia -sivujen viimeinen osio, joka sisältää kolme vuorovaikutukseen liittyvää materiaalipakettia. Perehdytysmateriaali nimeltä Voimauttava vuorovaikutus soveltuu käytettäväksi ihmisten kanssa, joiden vuorovaikutustaidot ovat varhaisella tasolla. Toinen materiaali on vuorovaikutusta vahvistava HYP – huomioivaa yhdessäoloa vuorovaikutukseen - perehdytysmateriaali, joka vahvistaa vuorovaikutusta huomioivan yhdessäolon kautta. Kolmas vuorovaikutusmalli on muistisairaiden ihmisten kanssa työskenteleville tarkoitettu keskustelumateriaali. (Papunet 2018. Materiaalia.)

3.3.2 Papunet-verkkosivujen Kuvapankki ja kuvatyoökalu

Papunetin materiaalisivujen kuvapankista pystyy tulostamaan tai tallentamaan kuvia omalle koneelle. Ne voi ottaa mukaan kommunikaation avuksi esimerkiksi kuntoutukseen tai opetukseen. Kuvia itselle sopivaan käyttöön voi koota puhevammaisen henkilö, kuntouttaja tai vaikka lähiomainen. Niitä voi käyttää kotona tai vaikka ulkoillessa. Yleensä kuitenkin esimerkiksi toimintaterapiaan saa kommunikaatioon liittyvää tukea asiakkaan puheterapeutilta tai kuntoutusohjaajalta.

Kaikki kuvapankissa olevat kuvat löytyvät myös kuvatyökalusta. Yli 28 000 kuvan kuvapankki sisältää valokuvia 2 800 ja viittomakuvia 2 000. Jäljelle jäävät kuvat koostuvat piktogrammeista sekä piirroskuvista. (Papunet 2018.) Kuvapankin kuvia pystyy hakemaan joko sanalla tai teeman mukaisesti. Esimerkiksi eläimet on jaoteltu vielä pienempiin alakategorioihin, kuten kotieläimiin ja villieläimiin. Kuvat näkyvät ruudulla pieninä ja niitä pystyy klikkaamaan auki ja tallentamaan myös omalle tietokoneelle.

Kuvatyökalulla voi tuottaa paljon erilaisia kuvitettuja kokonaisuuksia kommunikaation tueksi. Työkalu toimii tyhjän paperin päällä, johon kuvia lisätään. Kuvatekstin paikkaa tai sisältöä pystyy myös muokkaamaan helposti. Asettelun säätäminen mahdollistaa monipuoliset käyttötavat sekä niin pysty- että vaakatasoon saatava paperi avaavat lisää käyttötarkoituksia ja mahdollisuuksia. Kuvatyökalulla voi rakentaa, vaikka koululaiselle oma päiväohjelma, joka toimii muistin ja keskittymisen visuaalisena tukena. Siinä näkyy kaikki oppiaineet, välitunnit sekä ruokailu oikeassa järjestyksessä. Työkalulla on helppo rakentaa myös muistipelit ja leikkitaulut. Muistipeliin pystyy työkalulla tekemään parit joko samanlaisista kuvista, viittomakuvasta ja piirroskuvasta tai vaikka valokuvasta ja piirroskuvasta. On hyvä muistaa, kenelle materiaalia on tekemässä, jotta sen käyttäjä hyötyy siitä mahdollisimman paljon.

Käytössä olevien kuvien tulee sopia käyttäjälleen, jolloin tulee huomioida mahdolliset erityisen tuen tarpeet. Tästä huolimatta kuvitetut, esimerkiksi piirroskuvista tai valokuvista tehdyt materiaalit, sopivat hyvin myös lasten käyttöön. Aina ei tarvita mitään erityistä syytä kuvien käyttöön. Kuvatyökalun valmiin materiaalin pystyy tulostamaan, lataamaan omalle tietokoneelle tai tallentamaan kirjanmerkiksi verkkoselaimen muistiin. Näin valmista itsetekemää materiaalia on mahdollista käyttää ja muokata myös uudestaan.

4 KOMMUNIKAATIOKANSIO PUHEVAMMAISEN JA KEHITYSVAMMAISEN HENKILÖN VIESTINNÄN JA VUOROVAIKUTUKSEN TUKENA

Taidot, tiedot ja asenteet, jotka auttavat välittämään viestin eteenpäin tavoitteen suuntaisella tavalla, ovat vuorovaikutusvalmiuksia. Molemmipuolisuuden ja vastavuoroisuuden periaatteet sisältyvät vuorovaikutuksen käsitteeseen. Suurimmaksi osaksi ihmisten välinen vuorovaikutus tapahtuu juuri viestinnän keinoin. Todellisesti vuorovaikutteinen viestintä ilmentää läsnäoloa. (Hjelt-Putilin 2005, 29.) Puhekyvyn puuttuminen tai rajoittunut kyky kommunikoida ei tarkoita sitä, ettei henkilöllä olisi mitään asiaa. Tästä syystä tärkeää on, että henkilölle etsitään sopivin kommunikointikeino.

Joskus kommunikaation haastavuus, vaikeus tai sen puuttuminen voivat aiheuttaa turhautumista. Jos henkilö kokee, ettei häntä ymmärretä, voi turhautuminen purkautua haastavana tai jopa uhkaavana käytöksenä. Henkilön haastava käytös voi juontaa juurensa myös siihen, että keskustelun osapuolet eivät ymmärrä toisiaan. Itsensä ilmaisun taidon puute rajoittaa selvästi mahdollisuuksia päättää omista asioistaan. Tämä tuottaa ongelmia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta sekä tiedon saamisesta. Ympärillä olevien ihmisten arvailu omista ajatuksista voi tuntua tuskalliselle, sillä se voi aiheuttaa tunnetta siitä, ettei pysty itse omiin päätöksiin vaikuttamaan. (Besio-Laurens, Laurinkari, Kärnä & Saarinen 2014, 16.)

Käytännön tilanteet ihminen oppii parhaiten itse tekemällä (Ikonen ym. 1983, 36). Tämä seikka on tärkeää huomioida myös kommunikaatiokansion käytön harjoittelussa. Kommunikaatiokansion käyttämisen taito kehittyy vain sitä käyttämällä ja sen vuoksi käyttäjän rohkaiseminen on erityisen tärkeää. Kun elämän aikana tulee tilanne, jolloin oma viestintä tarvitsee tukea, voi helposti tulla myös epävarmuus ymmärretyksi tulemisessa tai uusi tukimuoto voidaan kokea hankalana tai työläänä. Silloin esimerkiksi lähipiirin tuki on yhtä tärkeää kuin kommunikaatio-ohjauksen tarpeellisuus. Vuorovaikutuksen tehokas tukeminen ei saa tuntua puhevammaisesta henkilöstä tai keskustelukumppanista kömpelöltä tai vaikealta. Käyttäjänsä näköinen kokonaisuus kootaan yhdessä puhevammaisen henkilön kanssa.

Henkilön on itse oltava vastuussa omasta viestinnästään. (Hjelt-Putilin 2005, 26.) Yksi tapa vuorovaikutuksen ylläpitämiseksi on puhe. Todellisuutta voi rakentaa sekä viestejä välittää muillakin keinoin. Keskustelukumppaneiden yhteisen kielen ja ymmärryksen puuttuminen sulkee eri tavalla kommunikoivan henkilön helposti yhteiskunnan ulkopuolelle, mikäli muut eivät käytä samaa ilmaisukeinoa. (Besio-Laurens ym. 2014, 14-21.) Kommunikoinnin puutteellisuus voi johtua joko henkilön omasta tai ympäristön negatiivisuudesta: ”Aktiivisuuden, aloitteellisuuden ja vastuunoton puute kommunikoinnissa voi johtua esimerkiksi rohkeuden puutteesta, välinpitämättömyydestä, haluttomuudesta tai kielteisistä viestintätilanteista. Syynä voi olla myös työyhteisön tai asiakaspalvelun huono ilmapiiri.” (Hjelt-Putilin 2005, 26.)

Johtui kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat tai haasteet mistä vaan, tulee niihin puuttua, jotta yleistä tasa-arvoa pystytään pitämään yllä. Tietoisuutta puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiokeinoista olisi syytä lisätä, sillä silloin asia ei jää oudoksi ja vieraaksi. Myös ihmisten rohkaiseminen ja neuvominen auttaa kynnyksen madaltamista kohdata vaihtoehtoisista kommunikointitapaa käyttävä henkilö.

Kommunikaatiokansio tukee käyttäjänsä vuorovaikutustaitoja sekä auttaa häntä tulla kuulluksi. Jokainen meistä haluaa tulla ymmärretyksi ja nähdyksi, arvostetuksi. Toisen kanssa on valmis toimimaan, kun nämä ovat saavutettu. Samalla on valmis oppimaan myös uutta. Opetuksen tärkeimpiin seikkoihin kuuluvat nimenomaan vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyvät asiat. Jos nämä jätetään huomiotta, seuraa siitä esimerkiksi levottomuutta sekä haastavaa käytöstä. Toimiva vuorovaikutus ja kommunikaatio ovat avaimet oppimiseen. (Juurikainen 2018, 40.) Kaikkein vaikeimmin vammaiset henkilöt hyötyvät huomattavasti vuorovaikutustaitojen kehittämisestä, sillä se parantaa henkilön elämänlaatua. Sen ja kommunikaation kehittyminen vaikuttaa myös heidän onnellisuuteensa ja niillä on positiivisia vaikutuksia monella alueella, esimerkiksi työ- ja asumisyhteisöjen arkeen. (Besio-Laurens ym. 2014, 17.)

4.1 Kielelliset häiriöt, puhevammat

Kun puhetta ei pysty käyttämään itsensä ilmaisuun tai kommunikointiin onnistuneesti, on kyse kielellisestä häiriöstä. Puutteelliseen puheilmaisuun liittyy monien vammojen tuoma puhekyvyttömyys. Huolimatta siitä, missä vaiheessa puheen menetys tapahtuu, tuo se mukanaan vaikeuksia. Nämä seuraukset ovat yhteydessä siihen, missä vaiheessa elämää puheen menetys tapahtuu. Lapsen kehittymisen ja oppimisen esteenä voi olla kommunikaatiotaidon puute. Kielellinen häiriö tuo mukanaan myös sosiaalisia ja emotionaalisia sekä käytökseen liittyviä häiriöitä. (Matero 2006, 130.) Kun lapselta puuttuu taito kommunikoida ja kertoa asioita, aiheutuu turhautumisen tunnetta ja silloin kyseinen tunne purkautuu esimerkiksi huutamisena tai huonona käytöksenä. Kommunikaatiotaitojen puute voi myös aiheuttaa lapsella myös puhekontaktien välttämistä kokonaan. Jos ei osaa tai pysty kertomaan jotain tärkeää asiaa, tulee myös surulliseksi turhautumisen lisäksi.

Kommunikaatiokansio auttaa myös puhevammaisen henkilön kanssa keskustelemaan henkilöä ymmärtämään puhevammaisen henkilön puhetta. Kansion avulla myös keskustelukumppani pystyy kertomaan ja kysymään asioita, jotta puhevammaisen henkilö pystyy seuraamaan puhetta kuvien avulla. Juuri tätä varten tämän opinnäytetyön tuote on tehty. Neuvomaan puhevammaisen henkilön keskustelukumppania kansion käytössä sekä lisäämään tietoutta kansion sisällöstä.

Kielellisen kommunikaatiokyvyn heikentyminen tai menetys voi aikuiselle aiheuttaa ympäristöön vaikuttavia psykologisia sekä psykososiaalisia muutoksia. Yllättävä puhekyvyn muutos voi vaikuttaa myös aikuisen minäkuvan romahtamiseen, sillä se voi tuntua itsensä hallitsemisen menettämisenä. Kielelliset häiriöt voivat johtua monesta asiasta. Ne saattavat aiheutua perinnöllisten sairauksien tai keskushermoston toimintahäiriön seurauksena, ja sijoittuvat tällöin raskauden tai lapsen varhaiskehityksen ajalle. Myös jotkut elimelliset sairaudet voivat aiheuttaa häiriöitä, kuten aineenvaihdunnan häiriöt, astma ja erilaiset infektiot. Tunne-elämän häiriöt tai ympäristön virikkeettömyys voivat

myös olla syynä kielellisten häiriöiden syntymiselle. Onnettomuuksien, tapaturmien tai kasvaimien takia voi puhekyky kadota myös. Joillakin lapsilla kyse voi olla vain kehitysrytmin hitaudesta. (Matero 2006, 130.)

Hermoverkostossa jo pienikin häiriö tai poikkeavuus voi aiheuttaa ongelmia puhumisessa, lukemisessa tai oppimisessa. Esimerkiksi afasiaa tai kielellisiä erityisvaikeuksia, vanhalta nimeltään dysfasiaa, voivat aiheuttaa CP-vamma, etenevät neurologiset sairaudet ja aivoverenkiertohäiriöt. Nämä puolestaan johtuvat puheenottoelimissä olevista motorisista ongelmista. Hitaasti etenevät elimelliset tai toiminnalliset häiriöt voivat tuottaa haasteita puheen tuottamiseen ja kommunikointiin. Kehitysvammaisuuden lisäksi myös autismiin voi kuulua ymmärtämiseen ja puhumiseen liittyviä vaikeuksia. (Besio-Laurens ym. 2014, 14.)

Puhevammaisuus voi autismin kirjoon kuuluvalla henkilöllä ilmetä esimerkiksi hyvin vähäisenä ja niukkana puheena tai kokonaan puuttuvana kielenä. Autistinen henkilö voi ymmärtää paremmin yksittäisiä sanoja kuin suurempia laajoja kokonaisuuksia, lauseita. Visuaalinen, kuvallinen tuki auttaa viestin ymmärtämisessä. Autistiselle henkilölle sopii puhetta tukevaksi tai korvaavaksi kommunikaatiomuodoksi esimerkiksi viittomat, kirjoitettu kieli, kuvat tai esineet. Näistä kaksi jälkimmäistä ovat todetut varsin toimiviksi ratkaisuiksi. Osa puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä tukee myös oppimista lukemaan. (Besio-Laurens ym. 2014, 15.)

4.2 Kehitysvammat

Kehitysvammaisuus saattaa sisältää jonkin asteisen puhevamman tai ymmärtämisen vaikeuden, jonka takia tarvitaan tukea kommunikointiin. Käsitys- ja ymmärryskyvyn alueella olevaa vammaa kutsutaan kehitysvammaksi. Suomen kehitysvammalaki katsoo henkilön olevan kehitysvammainen, jos hänen henkinen toiminta tai kehitys on estynyt tai häiriintynyt joko synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden takia. Tämä käsittää kaikki yksilön kehityksen aikana ilmaantuvat vaikeat vammat. Vamma puolestaan on yksilön suorituskykyä pysyvästi rajoittava psyykinen tai fyysinen vajaus. Suomessa alle 70

älykkyydosamäärää, ikätasoa alempana olevaa sosiaalista selviytyvyyttä on pidetty kehitysvammaisuuden kriteerinä. Näiden tulee ilmaantua ennen täysi-ikäisyyttä. (Matero 2006, 165.)

Kehitysvammaisuuden syyt pystytään jakamaan kolmeen kategoriaan, ennen syntymää, syntymässä tai syntymän jälkeen ilmeneviin syihin. Ennen syntymää ilmenevistä syistä yleisin on kromosomimuutokset, niistä yleisimmät ovat Downin oireyhtymä ja Fragiili X -oireyhtymä. Downin oireyhtymä on Suomen yleisin kehitysvammaisuuden syy. Suomessa syntyy vuosittain noin 70 lasta, joilla se on. Downin oireyhtymä aiheuttaa monesti joko keskivaikean tai lievän kehitysvamman. Haasteita on myös puheen oppimisen ja liikunnallisuuden kehityksessä. (Matero 2006, 167.) Syntymän jälkeisistä syistä aivo- kalvontulehdukset sekä aivotulehdukset ovat tärkeimpiä. Syntymässä ja aivan sen jälkeen mahdolliset riskitekijät sikiölle ja vastasyntyneelle ovat esimerkiksi äidin diabetes, äidin sairastama vihurirokko ja äidin käyttämät tai käyttämättä jätettyjen lääkkeiden vaikutukset. (Matero 2006, 173-174.)

Kehitysvammaisen henkilön oppimisprosessi etenee samassa järjestyksessä niin kuin yleensä, se on vain hitaampaa ja jossain määrin puutteellista. Tämä johtuu siitä, että henkilön kyky havainnoida ympäristöä, muodostaa käsitteitä sekä taito ajatella ja muistaa asioita ovat heikommat keskushermoston puutteellisuuden takia. Tästä johtuen kehitysvammaisen henkilö saavuttaa kognitiivisen oppimisen rajan eli pysähtyy johonkin tietylle kehityksen tasolle. (Ikonen ym. 1983, 78.)

4.3 Erilaiset kommunikaatiokansiot

Kommunikaatiokansioita on monia erilaisia ja tyylisiä. Kun henkilö tarvitsee joko yksittäisiä kuvia tai laajat mahdollisuudet viestintään, sopii kommunikaatiokansio silloin hänelle. Kansiot ovat keskenään hyvinkin erilaisia ja niissä on myös eri ominaisuuksia. Erilaisia kansiotyylejä ovat laaja kansio, avainsanakansio, lausekansio sekä irtokuvakansio. (Papunet 2018. Tietoa puhevammaisuudesta, kommunikointikansio.)

Suppeana kansiona pidetään yleensä kansiota, jossa on yksittäisiä kuvia yhteensä maksimissaan joitain satoja. Monet irtokuva – ja avainsanakansiot ovat kohtuullisen suppeita sanastoltaan, ainakin suppeampia kuin laajemmat kansiot. (Papunet 2018. Tietoa puhevammaisuudesta, kommunikointikansio.)

Yleensä suppeampi sanasto houkuttelee käyttäjän lähipiiriä käyttämään kansiota, koska se mielletään helppokäyttöiseksi ja sen sanasto on helppo oppia ja löytää sanoja. Ongelmaksi voi muodostua sanojen vähyys, ei löydy sopivaa sanaa tarvittavaan tilanteeseen. Se voi myös ohjata liikaa keskustelun pysymistä vain kansiossa olevien aihepiirien parissa. (Papunet 2018. Tietoa puhevammaisuudesta, kommunikointikansio.)

Helposti parikin tuhatta sanaa ainakin sisältävät laajat kansiot tunnetaan myös nimellä dynaaminen kansio. Laajojen kansioiden monipuolisuus mahdollistaa monipuolisemman ilmaisun sekä kieliopin käytön lausetta rakentaessa. Laaja kommunikaatiokansio on koottu aina niin, että sen jokaisella alueella pystyy muodostamaan kokonaisia lauseita. Se on järjestelty teemoittain, lausetasoisena ilmaisun tukemiseksi. (Papunet 2018. Tietoa puhevammaisuudesta, kommunikointikansio.)

Kansioita voidaan koota myös käyttäjän iän perusteella ja markkinoilla onkin saatavilla myös tällaisia kansioita. Myös asiointiin on saatavilla oma kansio. Asioimiskansiosta löytyy sanastoa kodin ulkopuolisen elämän tueksi. Kansioon on koottu viestin ymmärtämisen kannalta keskeiset avainsanat asioimistilanteita varten. Esimerkiksi tätä kansiota pystyy muokkaamaan Power Point -ohjelmalla kotioiloissa. Asioimiskansiosta on saatavilla myös suppeampi tasukuversio, joka on tarkoitettu erityisesti puhevammaisten tulkkien tarpeisiin. (Papunet 2018. Tietoa puhevammaisuudesta, kommunikointikansio.)

4.3.1 Tukiviittomat kuvakommunikaation tukena

Viittomakielen merkeistä juurensa juontavia viittomia voidaan käyttää varhaisessa kehitysvaiheessa kielen oppimisen tukemiseen. Lihas- ja näköaisteihin perustuvat viittomat vahvistavat ja lisäävät keskittymistä puhuttuihin aiheisiin

näiden aistien avulla. Viittomia käyttämällä myös puhe hidastuu ja helpottaa sitä myötä kuuntelemista, ymmärtämistä ja yksinkertaistaa sanomaa. Viittomien ohella puhuttu puhe vahvistaa myös puheilmaisun mahdollista kehittymistä. Viittomien käyttöä on turha pelätä, sillä se ei estä puheen oppimista, kun puhe on opittu syrjäyttää se automaattisesti viittomat. Viittomat ovat helpompia tuottaa kuin puhe, jonka ansiosta saattaa sanojen esteenä oleva henkinen paine kadota. (Matero 2006, 133.)

4.3.2 Kommunikaatiokansion käytön opetus

Puhetta tukevan tai korvaavan kommunikaatiomenetelmän käyttöönottoon liittyy paljon haasteita. Ne eivät kuitenkaan ole mahdottomia, sillä myös kansion käyttöä pystyy oppimaan ja harjoittelemaan. Opetuksesta sekä opastuksesta voi kysyä esimerkiksi yliopistollisen sairaalan kuntoutusohjaajalta, Kuuoliitolta tai Tikoteekistä. Kommunikaatio-opetuksen tärkeä tavoite on saada asiakas seuraamaan opettajaa. Apua opetukseen voi saada esimerkiksi tarinoista, riimeistä loruista tai lauluista. Kaikista tärkein kommunikaatio-opetuksen työväline kuitenkin on ihminen itse kaikkine äänenpaineineen, ilmeineen ja eleineen. Kommunikaation harjoittelu ja siinä kehittyminen ovat opetuksen päätavoitteita, se toteutetaan kuitenkin esimerkiksi kehitysvamman asettamien rajojen mukaan. Varsinkin he tarvitsevat monesti opetuksessa sovellettuja tai omia menetelmiä. (Ikonen 1996, 7.)

Muisti liittyy kaikkeen oppimiseen. Yleisesti sana muisti tarkoittaa tieto- ja kokemusaineksen mieleen painamista, mieleen palautusta sekä sen pysyvää varastoimista. Muisti on myös monen varaston järjestelmä, joka on samaan aikaan erilaisia toimintoja sisältävä prosessi. (Hytönen & Rissanen 2006, 130.) Kommunikaatiokansion käytön oppimisessa muistaminen ja muistin käyttö on tärkeää, jotta käytön oppii. Se vaatii myös harjoitusta. Tarkkaavaisuus ja vireystila vaikuttavat myös oppimiskokemuksen onnistumiseen. Jos oppijan vireystila on matala, jää oppimisprosessi vajaaksi. Esimerkiksi väsymys, stressi, murhe tai vaikka kiputila voi olla oppimisen esteenä. Opettaja ei aina pysty oppijan vireystilaan vaikuttamaan, mutta opetuksen suunnittelulla pystyy niihinkin mahdollisesti vaikuttamaan. Oppimiskokemuksen ollessa

mielekästä, jää asioita enemmän mieleen. Opetuksessa on tärkeää myös asiakaslähtöisyys eli tulee huomioida asiakkaan mielenkiinnon kohteet, harrastukset sekä ympäristö.

5 PUHEVAMMAISTEN TULKKAUS

Tulkkausta voidaan tehdä kahdella eri tavalla, konsekutiivisti tai simultaanisti. Silloin kun tulkkaus tapahtuu puhejakson jälkeen, on kyse konsekutiivitulkkauksesta. simultaanitulkkauksessa tulkkaus tapahtuu samanaikaisesti puheenvuoron kanssa, pienellä viiveellä. Monesti kahden puhutun kielen välinen tulkkaus on konsekutiivista. Kun tuotetaan ja ymmärretään merkityksen sisältäviä viestejä, on kyse monikielisestä kommunikaatiosta eli tulkkauksesta. (Hytönen & Rissanen 2006, 128-129.)

Puhevammaisten tulkkaukseen on oikeutettu, jos henkilöllä on vaikeuksia tuottaa tai ymmärtää puhuttua tai kirjoitettua kieltä sairauden tai vamman takia. Tämän lisäksi joillakin voi esiintyä myös muisti- tai hahmotusvaikeuksia. Jotta tulkkipalveluita saa käyttää, pitää henkilön selkeästi sitä tarvita sekä hyötyä siitä. Oikeus tulkin käyttöön on subjektiivinen, eikä näin ollen ole kuntien määrärahoista riippuvainen. Oikeus vähintään 120 tulkkautuntiin on silloin, jos henkilöllä on vaikea puhevamma. Opiskelutulkkkaus ei kuulu tähän ja sitä on mahdollisuus saada henkilökohtaisen tarpeen mukaan. (Matero 2006, 144.)

Puhevammaisten tulkkauksessa tulkki käyttää puhetta tukevaa tai korvaavaa menetelmää tarvittaessa myös oman puheensa tukena. Tarve tähän on, mikäli asiakkaalla on vaikeuksia puheen ymmärtämisessä. Tehtävä on tulkata puhevammaista asiakasta puhetta tukevan tai korvaavan menetelmän avulla, siten että asiakas ja keskustelukumppani ymmärtävät toisiaan. Esimerkiksi asiakkaan näyttäessä kuvia kansiostaan, tulkkaa tulkki kuvien sisällön toimivaksi lauseeksi. Yleensä tapana on varmistaa lauseen oikeellisuus ensin asiakkaalta ja sitten vasta tulkata se ääneen. Puhevammaisten tulkkaus sisältää pienimuotoista keskustelua ja varmistelua asiakkaan kanssa kahden kesken. Tulkkauksen tavoite on tukea asiakkaan kykyä tehdä päätöksiä sekä kasvat-
taa mahdollisuuksia omien asioiden hoitamiseen itsenäisesti (Matero 2006, 144).

Tulkkaustehtävissä lasten kanssa ollessa nousee esiin kysymys tulkin roolista. Hän ei lapselle tulkatessa voi olla vain kone, joka kuljettaa ainoastaan viestiä, vaan hän on väkisinkin yksi lapsen kehitystä ja kasvua tukevista aikuisista. Lapsuuden keskivaiheille sijoittuvat fyysiseen, älylliseen ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyviä kehitystehtäviä, joihin kuuluu esimerkiksi itsenäistyminen sekä kavereiden kanssa toimeen tuleminen. Tulkin kautta poistuvat vuorovaikutukseen liittyvät kielelliset haasteet, mutta tarkoitus ei ole tehdä asioita lapsen puolesta. Näin toimiessaan tulkki pystyy oman työnsä kautta tukemaan lapsen itsenäistymistä. (Lehtomäki & Takala 2005, 238.)

6 MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ

Vammaisten henkilöiden oikeuksia käsittelevän Yhdistyneiden kansakuntien (YK) sopimuksen mukaan heillä on täysin samat perusvapaudet ja ihmisoi-keudet, kuin kaikilla muillakin. Tärkeimpänä asiana tässä on vammaisten ih-misten oikeus osallistua yhteiskunnan toimintaan jokaisella elämän alueella tasa-arvoisesti. Ympäristön pitää olla saavutettavissa ja se vaatii, että ympä-ristöstä on poistettava kuulemisen, näkemisen, liikkumisen sekä ymmärtämi-sen esteitä. Vammaisilla henkilöillä on yhtäläillä oikeus niin oman mielipi-teensä ilmaisemiseen kuin tarvitsemansa tiedon saantiin sen ymmärrettä-vässä muodossa. (Aunola ym. 2012, 144.)

Moniammatillinen yhteistyö puhevammaisten ja puhetta tukevien kommuni-kaatiokeinojen käyttäjien parissa on yllättävän laajaa. Asiakkaan tapaa monta ammattilaista, jonka jokaisen työ on tärkeää ja tulee ottaa huomioon. On ollut hienoa olla mukana monessa moniammatillisessa tiimissä tekemässä asiak-kaan elämästä parempaa. Viittomakielen ohjaajan koulutuksen kautta on päässyt työskentelemään erityislasten parissa. Esimerkki moniammatillisesta tiimistä voi olla tällainen: yliopistollisen sairaalan kuntoutus ohjaaja, lapsen äiti, henkilökohtainen avustaja, lastenhoitajat, lastentarhaopettaja, päiväkodin joh-taja sekä puheterapeutti. Joskus mukana voi olla myös asiakas itse tai vaikka fysioterapeutti, jos asiakkaalla on siihen tarvetta.

Henkilön elinympäristöt ovat sellaisia, joissa moniammatillista yhteistyötä juuri tarvitaan, jotta henkilön kanssa työskentelevät osaavat antaa tarvittavan tuen. Esimerkiksi, jos henkilö asuu tuetusti asuntolassa tai asuinyksikössä, pitää oh-jaajien ja valvojien olla tietoisia tarvittavista tukikeinoista. Siihen saa apua juuri vaikka puheterapeutilta tai kommunikaatio-ohjaajalta. Erityishuomiota tarvitse-van kohtaaminen herättää työntekijällä aina ajatuksia, kysymyksiä ja tunteita. Niiden käsitteleminen ja niistä puhuminen edesauttaa onnistumista ja jaksa-mista töissä. Työntekijä joutua pistämään omat arvostukset, elämänarvot tai ihmiskäsityksen uuteen uskoon, koska niitä läpikäydään asiakkaan kanssa ar-jen askareissa. (Lehtomäki & Takala 2005, 194.)

Elämän laatu on viime aikoina aiheuttanut paljon keskustelua. Yksittäisen henkilön elämän laadun parantamisen kehitys on näkyvissä myös vammaisten henkilöiden elämässä. Taloudellisen hyvinvoinnin kasvettua, pystytään marginaaliryhmiin keskittymään aiempaa enemmän. Suvaitsevaisuus ja erilaisuuden suhtautuminen on parantunut monikulttuurisuuden lisääntyttyä, kun puhdas lääketieteellinen näkökulma on väistynyt moniammatillisuuden tieltä. Silloin on sijaa myös sosiaalipsykologiselle näkemykselle, vammaa ei pidetä niinkään enää vikana, vaan erilaisena elämän tilanteena. (Lehtomäki & Takala 2005, 193.)

Ammattilaisten määrään vaikuttaa kuitenkin asiakkaan henkilökohtaisten tarpeiden täyttäminen, jokaisella asiakkaalla on hyvin yksilölliset tarpeet ja toiset tarvitsee apua ja tukea enemmän kuin toiset. Moniammatillinen yhteistyö on ammattirajojen yli tehtävää yhteistyötä. Monesti yhteistyö on palavereja, tapaamisia tai yhteydenottoja, mutta se voi olla myös arjen kohtaamisia. Opettajan ajoissa tehty suunnittelutyö auttaa tulkkia puolestaan valmistautumaan omaan, oppitunnin aikana tehtävään työhönsä. Opettajan avatessa opetusensa terminologiaa, opetuskäytäntöjä ja opetuksessa käytettävää materiaalia, ajoissa tulkille, on hänellä paremmat työkalut tulkkauksen onnistumiseen. (Lehtomäki & Takala 2005, 239.)

7 MATERIAALIPAKETIN TUOTTAMINEN

Materiaalipaketti valmistui kirjallisen työn kanssa rinnakkain valmiiksi asti. Tuotteen eli materiaalipaketin kehittäminen on jatkunut kirjallisen työn valmistumiseen saakka ja sen jälkeen se on luovutettu työelämänohjaajalle sovitusti. Materiaalipaketin kuvat ovat Papunetin piirroksia.

Juuri Papunetin kuvat valikoituivat monien kuvien joukosta kahdesta syystä. Ne ovat sellaisia, joita kaikkien on mahdollista käyttää sekä materiaalipakettiin ei haluttu mukaan minkään kommunikaatiokansion omia kuvia, sillä kansioiden kuvajärjestelmät eroavat toisistaan. Siitä olisi voinut muodostua haaste materiaalin käyttäjälle, jos Papunetistä mahdollisesti löytyvässä materiaalissa ei olekaan samoja kuvia Kuvatyökalun ja Kuvapankin kanssa. Materiaalien yhteneväisyys materiaalipaketin ja Papunetin materiaalien välillä oli myös tärkeä huomio.

Materiaalipaketin sisältöön haluttiin mukaan myös kansion käytön opettelemiseen soveltuvia esimerkkitehtäviä. Niiden valintaa tehdessä huomioitiin, että materiaalia voi käyttää käytännössä kuka tahansa. Esimerkiksi kansion tarvitsija itse, hänen lähipiirinsä tai henkilön kanssa työskentelevät ammattilaiset. Materiaalipaketti sopii myös henkilöille, jotka kohtaavat arjessaan kommunikaatiokansion käyttäjän. Materiaalipaketin on tarkoitus toimia oppaana, vaikka käyttäjän kotikäyttöön. Se sopii myös kommunikaatio-ohjaajalle opetusmateriaaliksi.

8 MATERIAALIPAKETIN SISÄLLÖN MUODOSTUMINEN

Tikoteekin idean pohjalta lähdettiin työstämään ja ideoimaan lisää ohjetta kommunikaatiokansion käyttöön. Aikaisemmin vastaavanlaisen materiaalin on saanut vain kommunikaatiokansion käyttöön liittyvän koulutuksen jälkeen. Nyt suunnitelmissa oleva uusi materiaalipaketti olisi kaikkien saatavilla. Materiaalipaketin ollessa ensimmäisessä valmiissa muodossa, esiteltiin sitä pienelle ammattilaisryhmälle. Heille kommunikaatiokansio oli yleisesti vieras tai tuttu vain ulkonäöllisesti. Heiltä saadut kommentit koskivat kansion ohjeiden sekä kansion käytön soveltuvuutta erilaisiin asiakaspalvelutilanteisiin. Muutosehdotukset koskivat myös kansion käyttöön liittyvää ohjetta, jota muutettiin parempaan muotoon lisäämällä siihen kuvat kansiosta.

Ohjeet kommunikaatiokansion käyttöön sekä materiaalipakettiin kuuluvat tehtävät ovat liitteinä teoksen lopussa. Vielä viimeinen lisäparannus ohjeeseen tehtiin aivan työn valmistumisen jälkeen. Kuvat olivat jääneet vähän epätarkoiksi ja tumma tausta osoittautui haastavaksi silmälle. Toinen parannus oli ryhmittää tekstiä ja kuvia vielä selkeämpään linjaan ja erikseen toisistaan.

Materiaalin tulee olla helposti saatavilla sekä erittäin helppokäyttöinen. Se tulee mahdollisesti Papunetin internet sivuille, joten sen tulee myös olla tulostettavissa, sillä niillä sivuilla on paljon tiedon lisäksi jokapäiväiseen käyttöön soveltuvia materiaalikokonaisuuksia sekä tietokoneelta katseltavassa, että tulostettavassa muodossa. Materiaalipaketti on jakautunut kahteen osaan. Ohje-paperista muodostui ensimmäinen selkeämpi pieni kokonaisuus. Tehtävät muodostuivat toiseksi selkeäksi kokonaisuudeksi. Toteutus on ollut hyvin jäsenneily, tehtävät valmistuivat yksi tehtävä ohjeistuksineen kerrallaan.

Kommunikaatiokansion sivujen pohjavärit erottavat aihekategoriat toisistaan. Värit eivät kuitenkaan ole samoja kaikissa kansioissa. Materiaalipaketin ohjeeseen tuli maininta taustaväreistä, mutta niitä ei voitu määrittää tarkemmin, sillä ne vaihtelevat hieman kansion mukaan. Melkein kaikki laajat kommunikaatiokansiot ovat tehty Boardmaker-ohjelmalla. Ainoat poikkeukset ovat Evantian 360-kansiot, joissa on käytetty ChatAble-nimisen sovelluksen kuvia

sekä Kerro kuvin -ohjelmalla koottu Tikoteekin SANOMA 48 -kansio aikuissastolla. Kuvien määrä toki vaihtelee kansioittain. Kansioiden koko vaihtelee A5- ja A6-kokojen välillä. Laajoja kommunikaatiokansioita ovat myös AACI-kansiot sekä POLKU-kansiot. (Tikonen 2019.)

9 POHDINTA

Kommunikaatiokansion ohjeisiin oli haastavaa päästä kiinni, sillä kansioita on monia erilaisia. Erilaisten kommunikaatiokansioiden tunteminen auttoi materiaalipaketin suunnittelussa. Uusi näkökulma tämän työn kannalta olikin se, miten kansiot ovat rakennettu ja millainen niiden sisältö on. Haaste työssä oli se, kuinka toteutetaan tarpeeksi helposti ymmärrettäviä neuvoja. Kuvat tukevat ja selkeyttävät hyvin ohjeen ymmärtämistä.

Materiaalipaketti tulee olemaan hyvä työväline sen tekijälleen ja tulee varmasti olemaan käytössä. Sitä voisi myös laajentaa sitä esimerkiksi erilaisten pelien tueksi tehtävällä kuvataululla tai kuvitetuilla ohjeilla. Mikäli kommunikaatiokansiot olisivat olleet vieraampia, niihin tutustuminen olisi ollut paras tapa aloittaa vastaavaa työtä. Esimerkiksi erilaisten yhdistysten kautta olisi mahdollista päästä tapaamaan erilaisia kansion sekä muiden puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttäjiä.

Materiaalipaketti onnistui hyvin. Sen pohjalta pystyy kuka tahansa suunnittelemaan ja tuottamaan vastaavaa materiaalia myös itse. Materiaalipaketti toimii myös hyvänä pohjana tutustua kuvakommunikaatioon ja kommunikaatiokansion käyttöön. Tavoite helposti saatavilla olevasta ja selkeistä ohjeista on täyttynyt. Tämän materiaalipaketin pohjalta pystytään mahdollisesti suunnittelemaan ja tuottamaan vastaavia ohjeita muillekin puhetta tukeville ja korvaaville kommunikaatiomenetelmille.

LÄHTEET

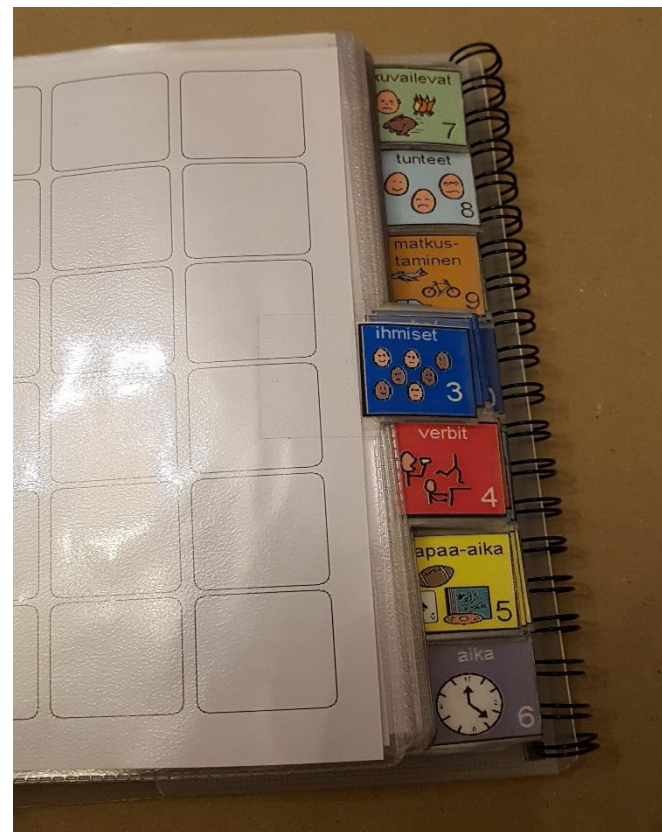
- Besio-Laurens, E. (toim.), Laurinkari, J., Kärnä, E. & Saarinen, A. (2014). Tuettu kirjoittaminen autistisen henkilön kommunikoinnin keinona. (14-21).Kouvola:Solver Palvelut Oy.
- Haaksilahti, T. (2012). Kommunikaatiokeinot ja kommunikaation tukeminen. Teoksessa Aunola, U. (toim.), Haaksilahti, T., Laatikainen, S.,Rainò, P. & Salonsaari, M-E., *Viiton ja Ohjaan*. (S.143-185). Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.
- Hjelt-Putilin, P. (2005). *Turvallisuutta viestinnällä*. (26-29). Hesinki: Edita Prima Oy.
- Huhtanen, K. (1992). Puhetta korvaavat ja tukevat kommunikaatiomenetelmät Suomessa 1990-luvun taitteessa. (44). Helsinki: Hakapaino Oy.
- Hytönen, N. & Rissanen, R. (2006). *Käden käännteessä*. (127-163). Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab.
- Ikonen, O., Jaroma, M. & Rätty, R. (1983). *Bliss-symbolit ja niiden opettaminen*. (2. p.) Valkeakosken Kirjapaino
- Ikonen, O. (toim.) (1996). Kehitysvammaisten lasten kommunikaatio-opetus. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopaino
- Juurikainen, O. (2018). *Saatan oppia hitaasti*. Sanoina. Kehitysvammaliitto. Papunet. Materiaalia. Asioimiskansio. Saatavilla 5.1.2019 www.papunet.net/materiaalia/asioimiskansio
- Kehitysvammaliitto. Papunet. Materiaalia. Kuvapankki. Saatavilla 10.12.2018 <http://papunet.net/materiaalia/kuvapankki>
- Kehitysvammaliitto. Papunet. Materiaalia. Saatavilla 2.1.2019 <http://papunet.net/tietoa>
- Kehitysvammaliitto. Papunet. Tietoa puhevammaisuudesta. Kommunikointikansio. Saatavilla 5.1.2019 <http://papunet.net/tietoa/laaja-kommunikointikansio>
- Kehitysvammaliitto ry. Tietotekniikka- ja osaamiskeskus Tikoteekki. Tikonen. Saatavilla 5.1.2019 <https://tikonen.fi/aiheet/apuvalineet/esittelyssa-laajat-kommunikointikansiot/>

- Kärkkäinen, P. (2005) Kuulomonivammaset lapset. Teoksessa Lehtomäki, E. & Takala, M. (toim.), *Kieli, kuulo ja oppiminen*. (191-206) (2.kor. p.) Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab.
- L 731/1999. Yhdenvertaisuuslaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>
- Mikkonen, P. (2005). Viittomakielen tulkki lasten vuorovaikutustilanteissa. Teoksessa Lehtomäki, E. & Takala, M. (toim.), *Kieli, kuulo ja oppiminen*. (233-243) (2. kor. p.). Helsinki. Oy FINN LECTURA Ab.
- Martinsen, H. & von Tetzner, S. (1991). *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*. (20-36). Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Matero, M. (2006). Kielelliset häiriöt ja AAC. Teoksessa M. Malm, M. Matero, M. Repo & E.-L. Talvela. Esteistä mahdollisuuksiin. *Vammaistyön perusteet*. (130-161). Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Trygg, B. (2005). *Graafinen kommunikointi*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Vuorinen, I. (2009). *Tuhat tapaa opettaa*. (8. p.). (149). Sastamala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Aihepiirit eli kategoriat ovat merkitty koodivärein. Jokaiselle kategorialle on oma värinsä, joka helpottaa kansion käyttöä. Esimerkiksi ihmiset-kategoria on sinisellä, aika-kategoria harmaalla sekä ruoka ja juoma -kategoria vihreällä. Kansion **käännettävästä kannesta** löydät myös kategorialistan, joka toimii **sisällysluettelona**. Siinä on kaikkien aihepiirien koodivärit. Kuvan mallikansiosta on käännetty esiin takakansi, josta lista löytyy. Se voi löytyä myös kansion etukannesta.

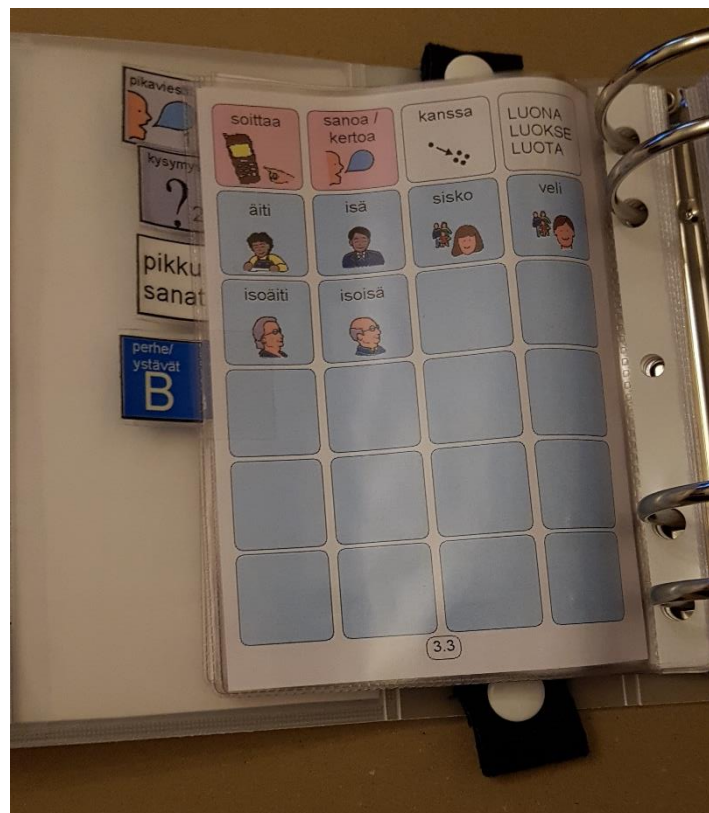
Kansion sivulla olevat **kategoriamerkit eli "nipsut"** kertovat, mistä kyseinen kategoria alkaa. Nipsuja käytetään niin, että nipsusta otetaan kiinni, ja samalla käännetään sivua. Näin pääset hakemasi kategorian sivulle. Jokaisesta aihepiiristä löytyy eri taustavärillä olevia kuvaruutuja, jotka jakautuvat sanaluokkiin. Esimerkiksi verbit ovat punaisella ja adjektiivit vihreällä pohjavärillä. Kuvan kansiossa verbit näkyvät punaisilla nipsuilla ja vapaa-aika keltaisilla.

Kun tietää, mitä haluaa kansion avulla kertoa, on hyvä aloittaa sopivien kuvien etsiminen lauseen ydinasian kohdalta kansioista. Eli mikä on lauseen pääasia tai tarkoitus. Jos lauseen ydin on vaikka lempijuhlan tiedusteleminen, voi siirtyä Aika-kategorian kohtaan, josta juhlat löytyvät. Samalta aukeamalta löytyy myös aiheeseen liittyviä muita sanoja. Kun olet löytänyt oikean nipsun, silloin voit siirtyä kyseiseen kategoriaan ottamalla nipsusta kiinni ja kääntämällä seuraavalle aukeamalle.

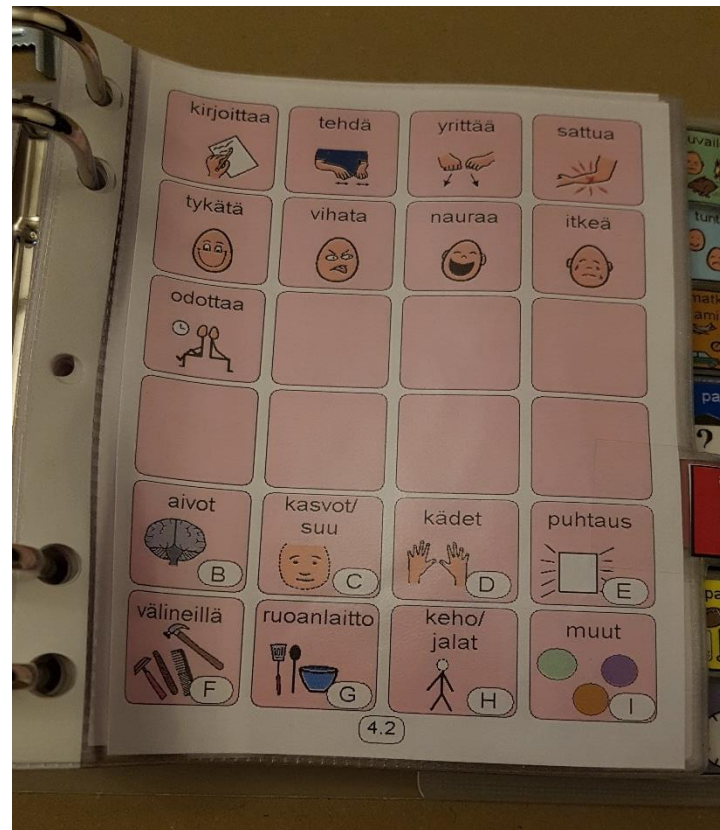
Oikean kategorian aukeamalta pystyy mahdollisesti näyttämään lauseen tärkeimmät kuvat tai jopa koko lauseen. Näin ei kuitenkaan aina ole. Aina voi aivan hyvin näyttää kuvat, jotka löytyvät aukeamalta ja, vain puhua muut sanat. Tärkeää on, että kansion käyttö olisi mahdollisimman helppoa. Sivujen jatkuva selailu kesken lauseen tekee lauseesta katkonaisen, ja voi häiritä keskustelutoveria. Kuvan aukeamalta pystyy kertomaan esimerkiksi, että **isälle** pitää **soittaa**, koska hänelle pitää **kertoa** jotain. Lihavoidut sanat löytyvät kuvina kuvan kansioista.

Kerro ennen kysymystä, että aiot kysyä kysymyksen. Yleensä kuva tähän löytyy **kansion kannesta tai alkusivuilta**. Kielioppimerkkejä käytetään seuraavasti: Monikon tunnus tulee monikkoa ilmaisevan sanan jälkeen. Esimerkiksi: Minulla on kolme koira. Sanan minä jälkeen näytetään omistuksen ilmaisevaa N-kirjainta sekä monikon tunnus tulee koira-sanin jälkeen. Kuvan kansion ulkokannesta löytyy nopeasti näytettävät kuvat, esimerkiksi en tiedä.

Jotkut kategoriat jakautuvat vielä aiheita tarkentaviin alakategorioihin. Sellaisen tunnistaa **aihepiirin värillä** olevasta nipsusta, jossa on kirjain. Joskus kategoria-aukeaman kuva on niin sanottu **linkkiruutu**, sen tunnistat kuvan ala- tai yläreunassa olevasta kirjainruudusta. Siitä näkee nopeasti, mistä löytyy lisää aiheeseen liittyviä kuvia. Esimerkiksi tästä kuvan aukeamalta pääsee ruuanlaittoon liittyviin kuviin seuraamalla linkkiruudun kirjainta G, joka löytyy kansion sivun nipsuista.

Esimerkkilause:

Minä haluan tavata avustajan.

Lauseen ydin on tässä avustaja, sillä sitä halutaan tässä esimerkissä painottaa. Se löytyy ihmiset-kategoriasta ammattien alta. Tämän kansion avulla pystyy nyt näyttämään koko lauseen samalta aukeamalta.

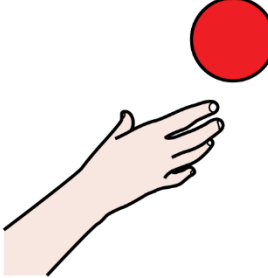

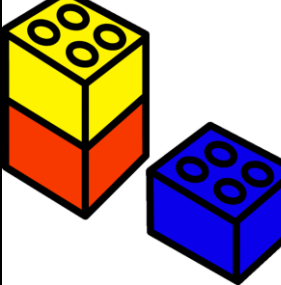

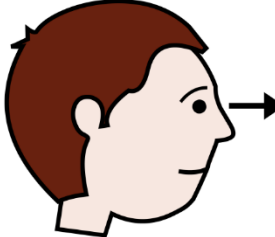
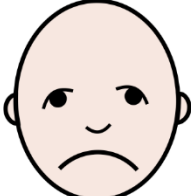
LIITE 2. Materiaalipaketti: Kansion käytön opetteluun sopivien tehtävien ohjeet

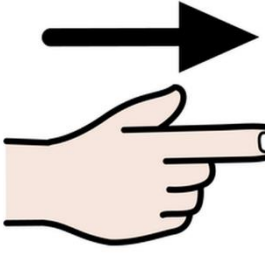
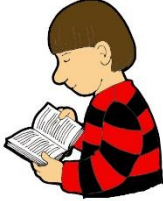
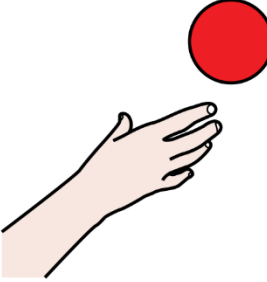

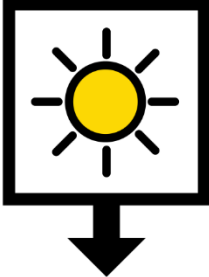

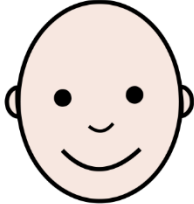

1. Etsi kansiosta yksittäinen kuva. Suluista löydät vinkin, mistäpäin kansiota kuva löytyy.
 - kiitos (pikaviestit)
 - opettaja (ihmiset, ammatit)
 - pelata (verbit, välineillä)
 - tietokone (vapaa-aika)
 - lauantai (aika, viikonpäivät)
 - uusi (kuvailevat, adjektiivit)
 - väsynyt (tunteet)
 - lentokone (matkustaminen)
 - sirkus (paikat)
 - imuroida (koti, siivous)
 - ananas (ruoka & juomat, marjat & hedelmät)
 - lahja (esineet)
 - hylje (luonto, vesieläimet)
 - sairas (terveys)
 - saappaat (vaatteet)
 - lukea (kirjaimet & numerot)
 - kirjasto (koulu)

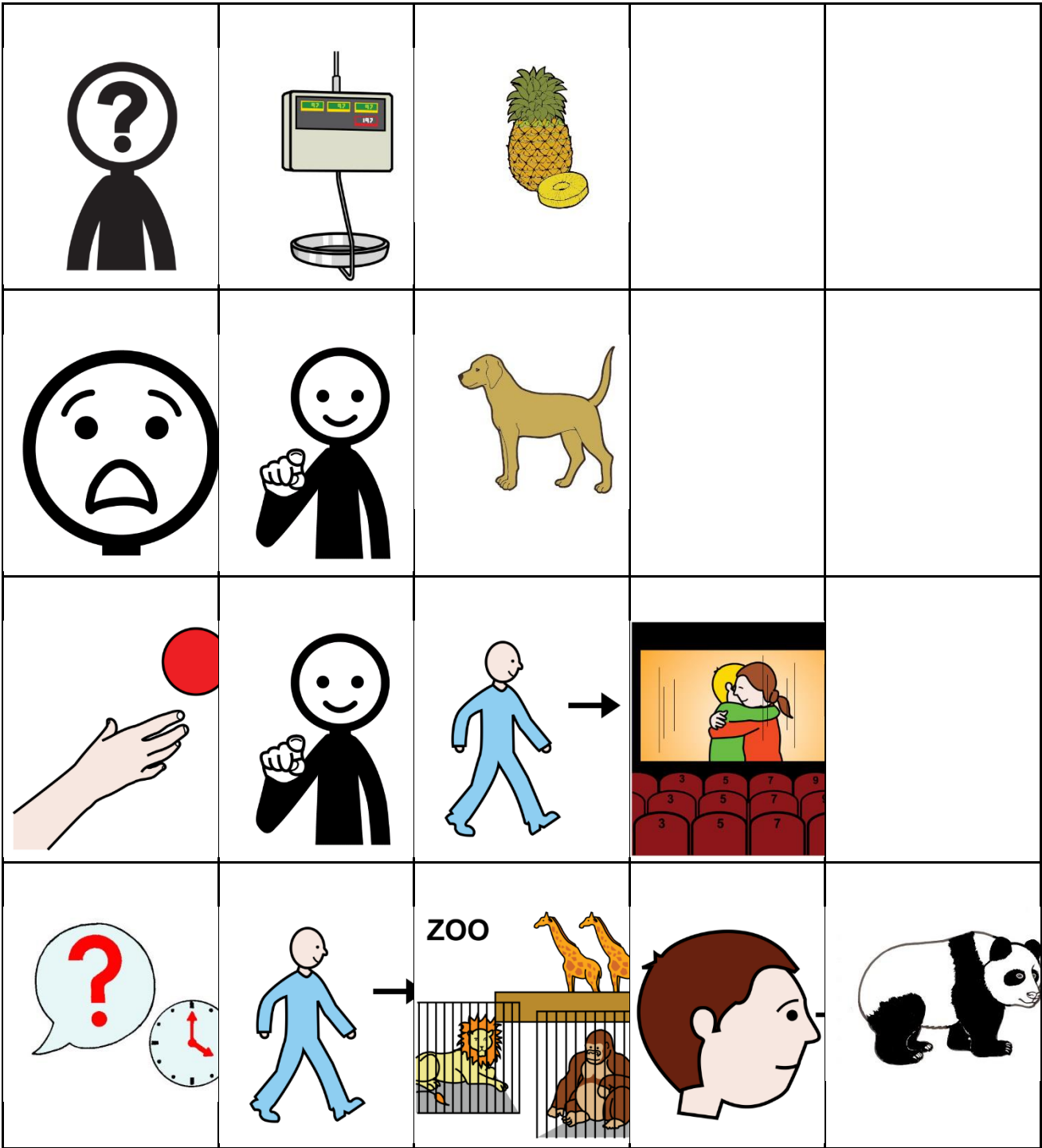
2. Muodosta lause käyttämällä seuraavia kuvia. Valitse joko yksi tai useampi kuva. Aloita ensin yhdestä kuvasta ja vaikeuta sitten tehtävää lisäämällä kuvien määrää. Keksi myös omia lauseita ja kysy joltain kaverilta!
 - Kiitos avusta!
 - Kuka opettajasi on?
 - Minä tykkään pelata jääkiekkoa.
 - Minulla on uusi tietokone.
 - Onko tänään lauantai?
 - Minulla on uusi kännykkä.
 - Olen väsynyt.
 - Oletko matkustanut lentokoneella?
 - Sirkuksessa oli hevosia.
 - En tykkää imuroida.
 - Onko ananas hyvää?
 - Sain lahjaksi uuden paidan.
 - Näin hylkeen eläintarhassa.
 - Äiti on tänään sairaana.
 - tarvitseeko huomenna saappaita?
 - Osaan lukea!
 - Milloin mennään kirjastoon?

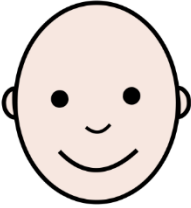
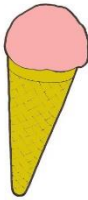

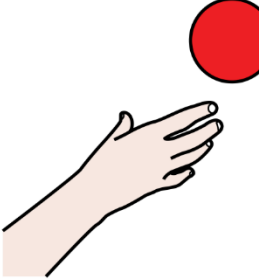

3. Muodosta lause käyttäen apuna kuvavinkkejä, jotka löytyvät liitteenä. Voit käyttää joko alla olevia valmiita lauseita tai keksiä uusia lauseita kuvia apuna käyttäen. Esimerkkilauseet löytyvät liitteen vaakariveiltä. Aloita vasemmalta ja etene oikealle. Muodostakaa lauseita vuorotellen. Ensimmäisissä lauseissa on apuna tekstit. Toinen osa lauseista on pelkinä kuvina: Selvittäkää kansiota apuna käyttäen, mitä lauseessa kerrotaan!
4. Pelit. Käytä aina vähintään yhtä kuvaa vuoroa kohden. Lisää vaikeustasoja joko lisäämällä käytettäviä kuvia lauseessa, niin että yksi pelaaja käyttää vuorollaan jo tullutta kuvaa ja keksii toisen lauseessa käytettävän kuvan itse tai tehkää kuvista tarina, jatkamalla omalla vuorolla edellisen pelaajan tarinaa!
 - 1. Lautapeli. Etene kuvakarttaa nopan osoittama summa ja muodosta lause kuvasta, jonka päälle jää. Etene pelilaudan suunnan mukaisesti. Voitte keksiä uusia kuvia lisää, tehdä oman pohjan tai pelailla suoraan tällä pohjalla.
 - 2. Muistipeli. Muodosta lause kuvasta, jonka parin löydät. Kuvat liitteenä. Helppo aloitus kansion käyttöön pelatessa: Etsi aluksi kansiota sama kuva, jonka parin löydät.

LIITE 3. Materiaalipaketti: Kuvavinkit lauseharjoituksiin

<p>Minä</p> 	<p>haluan</p> 	<p>pelata</p> 	<p>videopeliä.</p>
<p>Minä</p> 	<p>leikin</p> 	<p>legoilla.</p> 	
<p>Milloin</p> 	<p>taksi</p> 	<p>tulee?</p> 	
<p>Miksi</p> 	<p>sinä</p> 	<p>näytät</p> 	<p>surulliselta?</p>

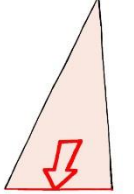

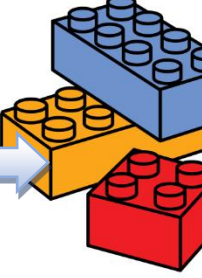

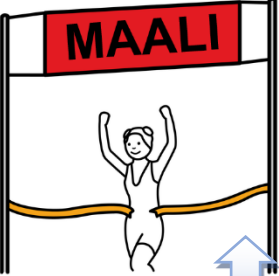

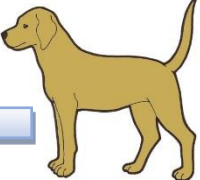

Lomalla 	en 	aio 	opiskella.
Haluatko 	sinä 	uimaan? 	
Mitä 	tänään 	syödään? 	
Minä 	tykkään 	laulaa 	karaokea.

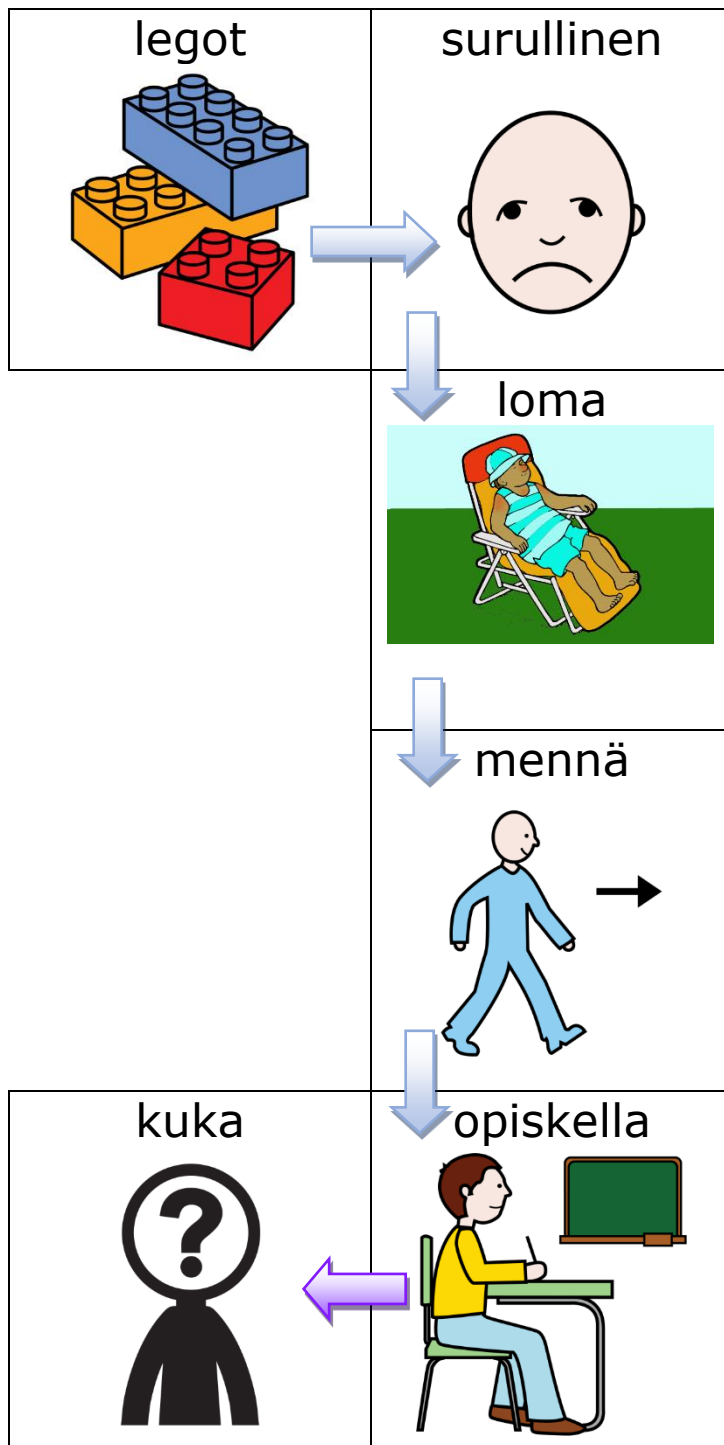

			
			
			1 2 3
			

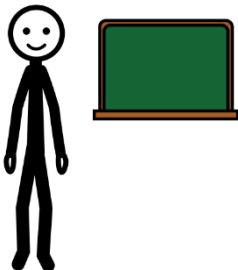
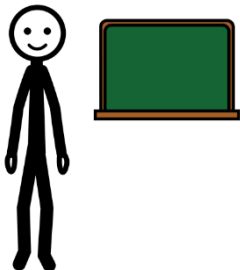
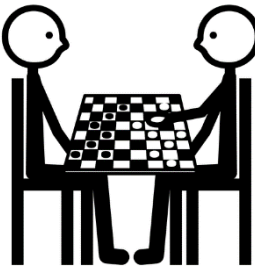
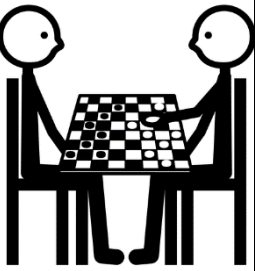

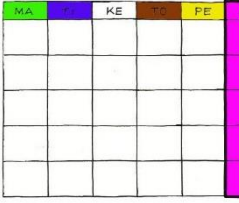
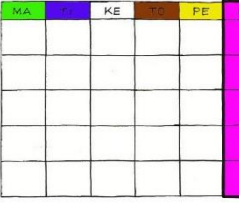
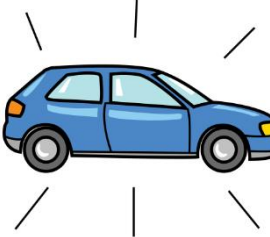
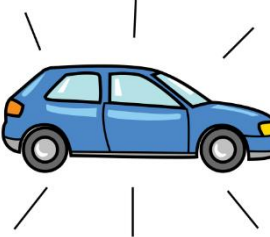

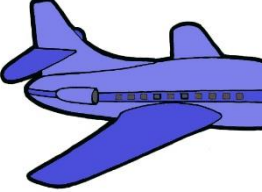
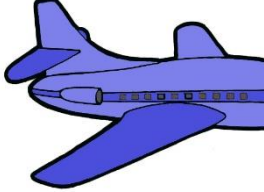
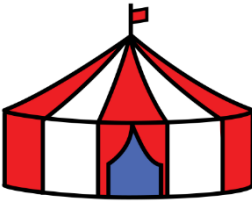
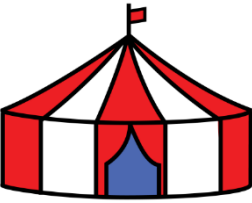

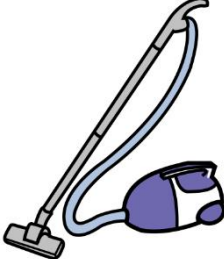
LIITE 4. Materiaalipaketti: Lautapeli ja muistipeli

Lautapelin toinen puoli seuraavalla sivulla.

<p>alku</p> 	<p>haluta</p> 	<p>taksi</p> 	<p>legot</p> 	
	<p>pelikonsoli</p> 	<p>minä</p> 	<p>sinä</p> 	
<p>maaliviiva</p> 	<p>Heitä noppaa ja keksi lause siitä, mitä kuvassa tapahtuu!</p>			
<p>panda</p> 	<p>koira</p> 	<p>miksi</p> 	<p>missä</p> 	<p>kuka</p>

Muistipeli

kiitos 	kiitos 	opettaja 	opettaja
pelata 	pelata 	tietokone 	tietokone
lauantai 	lauantai 	uusi 	uusi
väsynyt 	väsynyt 	lentokone 	lentokone
sirkus 	sirkus 	imuri 	imuri

saappaat 	saappaat 	lukea 	lukea
kirjasto 	kirjasto 	rannekello 	rannekello
jäätelö 	jäätelö 	koira 	koira
eläintarha zoo 	eläintarha zoo 	elokuva 	elokuva
uida 	uida 	pelikonsoli 	pelikonsoli